

1. Społeczna aksjologia ewaluacji

Social axiology of evaluation

Leszek Korporowicz

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

ABSTRACT

Evaluation as a type of research is also a social activity directly involved in the analyzed reality of intentional changes and transformations. In both cases, it reflects the civilizational situation of social sciences subjected to axiological reductions and technocratic practices of power relations. Despite such limitations, it creates an opportunity for reflective evaluation of the studied projects in a specific cultural environment. The social axiology of evaluation oriented towards development and socialization of the way they are implemented is guided by the motive of democratization of organizational culture, opening the social discourse of project teams, animation of their potentials, supporting patterns of institutional reflexivity and restoring the creative values of communication in the environment of evaluated activities. These are the challenges of social responsibility of evaluation in the conditions of contemporary information societies threatened by the dominance of control and optimization algorithms.

Keywords: axiology of evaluation, evaluation as emancipation, developmental evaluation

STRESZCZENIE

Ewaluacja jako rodzaj badań jest także działaniem społecznym bezpośrednio zaangażowanym w analizowaną rzeczywistość

intencjonalnych zmian i przewartościowań. W obu przypadkach odzwierciedla cywilizacyjną sytuację nauk społecznych poddawanych aksjologicznym redukcjom oraz technokratycznym praktykom stosunków władzy. Pomimo tak określonym ograniczeniom stwarza szansę na refleksyjne wartościowanie badanych projektów w konkretnym środowisku kulturowym. Społeczna aksjologia ewaluacji zorientowanej na rozwój i uspołecznienie sposobu ich realizacji kieruje się motywem demokratyzacji kultury organizacyjnej, otwarciem dyskursu społecznego zespołów projektowych, animacją ich potencjałów, wspieraniem wzorców refleksyjności instytucjonalnej i przywracaniem twórczych walorów komunikacji w środowisku ewaluowanych działań. Są to wyzwania społecznej odpowiedzialności ewaluacji w warunkach współczesnych społeczeństw informacyjnych zagrożonych dominacją algorytmów sterowania i optymalizacji.

Słowa kluczowe: aksjologia ewaluacji, ewaluacja jako emancypacja, ewaluacja rozwojowa

Wstęp

Powstające w drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, polskie środowisko ewaluacyjne, które utworzyło w roku 2000 Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne, stało w obliczu poważnych wyzwań transformacyjnych o charakterze ustrojowym. Z nadzieją zwróciło się ono ku ewaluacji nie tyle jako techniki zarządzania, ile strategii stymulowania wielorakich dróg rozwojowych. Idea naczelna wyrastała więc ze splotu różnego typu racjonalności, które wzajemnie się dopełniały: gospodarczych, technokratycznych, ale przede wszystkim politycznych i społecznych w dynamice procesów demokratyzacji, jakie realizować należało w każdej dziedzinie życia. Udział w tych procesach stanowił

jedno z podstawowych zadań Towarzystwa, a tym samym wartość społeczną, jaka do dzisiaj określa jego społeczną i kulturotwórczą tożsamość. Jak to zwykle jednak bywa, po czasach wielkich rewolucji przychodzi okres trudnego zaangażowania w konkretne działania wymagające pracy u podstaw, czasami pokonania silnych dylematów, które narażają na skracanie perspektywy działań, a wielokrotnie redukcję idei wiodących. Co gorsze, ewaluację, sposób jej rozumienia, zarówno jako dziedziny badań, jak i budowanej na sposobie ich użycia praktyki społecznej używać zaczęto w bardzo okrojonej, kontrolnej i restrykcyjnej formie. Nie bez przyczyny powstaje więc stawiane przez Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne pytanie: w jaki sposób „resocjalizować” politykę ewaluacyjną dużych instytucji i systemów zarządczych? Jak przywrócić tak potencjalne, jak i realne wartości praktyce ewaluacyjnej, czyniąc z niej – jak zachęca Helen Simons – zaproszenie do rozwoju, do wspierania refleksyjności, dialogiczności i przede wszystkim podmiotowości wszystkich uczestników procesu i dyskursu ewaluacyjnego? Jak uchronić się jednocześnie od ewaluacyjnej alienacji, od wykluczenia w procedurach jej projektowania i stosowania, od naruszania praw kulturowych uczestniczących w niej grup? Już samo postawienie tych pytań pozwala na poszukiwanie krytycznej świadomości współczesnego ewaluatora, który nie może działać poza kulturą i systemem organizacyjnym wyznaczanym przez realia współczesnego życia. Świadomość ta może stanowić o potencjale ewaluacji zorientowanej na rozwój, tak ludzi, jak i konkretnych przedsięwzięć (Patton, 1981).

Ewaluacja w kontekście współczesnej cywilizacji wiedzy

Wiele wyzwań współczesnej ewaluacji bierze swój początek w ogólniejszym kontekście sytuacji, w jakiej znalazła się zdobywana, przetwarzana i uprawiana obecnie wiedza. Ewaluacja jest bowiem w znacznym stopniu społecznie regulowanym procesem zdobywania, dzielenia się i zastosowania użytecznej społecznie wiedzy. Nie wnikając w tym momencie w interakcyjne dynamizmy jej pozyskiwania, jakie warunkują społeczną jakość ewaluacji oraz doświadczenie zaangażowanych w te działania osób, warto wskazać na cywilizacyjne trendy generowania i wartościowania działalności poznawczej. Są to:

1. Głębokie uwikłanie w genezę i funkcje społeczeństwa przemysłowego.

Wiedza zawiera dzisiaj w sobie coraz mniej komponentów autotelicznych, a więc takich, które stanowią wartość samą dla siebie. Jest w coraz większym stopniu narzędziem w osiągnięciu bardzo utylitarnych celów społecznych. Wiedzę można wytwarzać, sprzedawać, wiedzę można handlować i traktować ją jak towar w zorganizowanym społeczeństwie masowym. Wiedza coraz mniej przypomina klasyczną mądrość, a bardziej rozmieniana jest na zatomizowane informacje.

Ewaluacja jest w tym kontekście socjotechnicznym elementem sterowania i doskonalenia procedur przemysłowych nakierowanych na zabezpieczenie funkcjonowania społeczeństwa i organizacji przemysłowych.

2. Silny komponent techniczny i technologiczny.

Zdolność wytwarzania, ale także przetwarzania, a nawet korzystania z wiedzy obwarowany jest bardzo wieloma procedurami technologicznymi, bez których nie ma do niej dostępu i bez których nie można jej klasyfikować, przekazywać, a nawet dekodować. Dostęp do współczesnej wiedzy wiąże się z konieczną socjalizacją techniczną oraz niezbędnym niemal rodzajem kompetencji, stanowi immanentną część.

Realizacja badań ewaluacyjnych, ale także sposób jej zastosowań wymaga analogicznego przygotowania ewaluowanych do wykazania się umiejętnościami wykorzystania urządzeń i procedur technologicznych, np. informatycznych, stanowiących komponent funkcjonalnej w stosunku do nich kultury pracy i kompetencji komunikacyjnych umożliwiającym uczestnictwo w zaawansowanej infosferze.

3. Tendencja do instrumentalizacji i komercjalizacji wiedzy.

Wiedza podlega praktykom utowarowienia i staje się elementem polityki rynkowej nastawionej na pozyskiwanie przychodów, podlegając tym samym nie tyle kryteriom epistemologicznym, ile marketingowym, reklamowym i ekonomicznym. Sposób wytwarzania, przekazu i popularyzacji wiedzy spełniać musi kryteria właściwe dla kultury masowej o możliwie szerokim zakresie upowszechnienia, zapewniając wpływ na zachowania rynkowe i funkcjonalny w stosunku do nich typ mentalności.

Ewaluacja staje się, w tym rodzaju relacji podmiotów rynkowych, typem usługi badawczej wycenianej nie tyle ze względu na cele społeczne ewaluowanych działań, ile pozyskanie równie utylitarnej korzyści usługodawcy. Tworzy się rynek ewaluacyjny, który pod-

lega kryteriom komercjalizacji, a działania ewaluacyjne stają się towarem wymagającym specjalistycznej promocji i rozgrywania realnej i potencjalnej konkurencji.

4. Wiedza narzędziem technik optymalizacji, podnoszenia efektywności i skuteczności działań.

Społeczeństwo wiedzy w warunkach komercjalizacji czyni kryterium optymalizacji fetyszem aksjologii społecznej obliczonej na wkomponowanie w mechanizmy rynkowe, podążanie za prymatem innowacyjności i skuteczności działań, odwołując się do racjonalności definiowanej jako sztuki osiągania maksymalnych korzyści przy minimalnych nakładach wszelkich typów kapitału. Wiedza wkomponowana w strategię filozofii optymalizacji redukuje wszak szereg wartości autotelicznych, które mogą nie podlegać tego typu kalkulacji, stając się częścią procesów redukcji aksjologicznej kultury współczesnej.

Ewaluacja, czyli wartościowanie podległe tego rodzaju strategii, nie jest w stanie zidentyfikować doświadczeń, które lokalizują się poza paradygmatem kultury efektywności i optymalizacji, o ile nie poszerzy horyzontu racjonalności o wartości autoteliczne. Ewaluacja tego typu narażona jest na wykluczenie możliwości gromadzenia wiedzy o alternatywnym rodzaju wartościowania.

5. Transkulturowy charakter globalnych systemów wiedzy.

Ze względu na zaawansowanie procesów globalizacji wiedza współczesna, w tym z zakresu nauk społecznych, wykazuje coraz więcej elementów uniwersalizujących. Z jednej strony eliminuje to komponenty, które zakorzenione są w dziedzictwie konkretnych kultur, z drugiej ujawnia ich różnorodność i ukazuje potrzebę kulturowych interakcji. Inspiruje to do tworzenia wiedzy o zjawiskach

hybrydyzacji kulturowych, ale także komunikacji międzykulturowej, która jest czymś więcej niż jednokierunkowym przekazem treści.

Badania ewaluacyjne stoją w powyższej sytuacji przed ujawnieniem znaczenia różnorodności wartości działań społecznych podejmowanych w programach międzynarodowych i dostosowania kryteriów oraz celów ewaluacyjnych przedsięwzięć w środowiskach wielokulturowych.

Opisane powyżej konteksty powodują, że analogicznie do sytuacji w jakiej znajdują się współczesne systemy wiedzy, coraz silniej odczuwa ją także zarówno teoretycznie, jak i praktycznie zorientowana strategia badań ewaluacyjnych. Sytuację tę opisują następujące dylematy:

- wiedza jako narzędzie versus wiedza jako wartość, **mądrość** i emancypacja
- formalna instytucjonalizacja versus personalizacja systemów wiedzy
- kontrolowana dystrybucja versus zdecentralizowana sieć dostępu
- de-kulturalizacja versus in-kulturalizacja wiedzy

Żywa dynamika sprzeczności i kontekstualnych uwarunkowań przed jakimi staje współczesna ewaluacja, nie mają więc jedynie charakteru metodologicznego. Są one obecne w wielu modelach zastosowań, o jakie aspirują różne dziedziny życia od edukacji począwszy, poprzez polityki publiczne, ale także zarządzanie jakością, refleksyjne aplikacje projektowania konceptualnego, bankowość, usługi, a nawet problematykę i praktykę bezpieczeństwa.

Jedna z propozycji klasyfikacji rodzajów wiedzy, jaką zaproponował Jurgen Habermas może być wskazaniem na odpowiadające

im rodzaje ewaluacji. Habermas wyodrębnia więc wiedzę o charakterze analityczno-technokratycznym, historyczno-hermeneutycznym i refleksyjno-krytycznym. Pierwszy z tych typów odpowiadać może za generowanie *ewaluacji kontrolno-pomiarowej*, ale drugi i trzeci otwiera zupełnie inne horyzonty, które pokonać mogą dominację strategii przedmiotowych. Drugi typ wiedzy jest bowiem dobrym zapleczem dla rozwoju *ewaluacji rozumiejącej*, jaka odpowiadałaby w historii nauk społecznych paradygmatowi orientacji humanistycznych, uznających takie jej wartości jak: zdolność analizy, a nawet empatii wobec ludzkich emocji, przypisywanych im znaczeń oraz sposobu doświadczania w realnych sytuacjach życiowych. To one określają faktyczną jakość i wartość wielu działań w ewaluowanych projektach. Trzeci typ wiedzy umożliwia z kolei budowanie *ewaluacji jako emancypacji*, która diagnozowanie stanu konkretnych projektów łączy z procesem zdobywania ważnych kompetencji społecznych zarówno ewaluowanych, jak i ewaluatorów. Dotyczyć one mogą relacji pomiędzy uczestnikami procesu ewaluacyjnego, współdziałania, sztuki realizacji zadań projektowych, ale także wynikających z niej konsekwencji rozwojowych, z jakich korzystać mogą poszczególne osoby, grupy i organizacje.

Drugi i trzeci typ ewaluacji nadaje jej charakter daleko wybiegający poza czynności badawcze, diagnostyczne, nie mówiąc już o pomiarowych. Czynią z niej działanie społeczne, w którym elementy poznawcze łączą się z koncepcją i praktyką rozwoju życia publicznego, z dynamiką starań o realizację celów każdej zorganizowanej formy współdziałania (Cullingford, 1997).

Rosnące znaczenie uspołecznienia i demokratyzacji

W obliczu kontekstualnych wyzwań i sprzeczności współczesna aksjologia ewaluacji coraz bardziej kładzie nacisk na eksponowa-

nie wartości, jakie czynią z badań ewaluacyjnych stymulator nie tyle kontroli i ścisłego planowania, ile dynamizmów rozwojowych, pozwalających na opieranie się narastającej fali biurokratyzacji, technokratycznej filozofii zarządzania, a czasami ewidentnych form alienacji procesu ewaluacyjnego sprowadzonego do technik podejmowania decyzji (Greene, 2003). Warto przy tym pamiętać, iż polska genealogia zainteresowania i rzeczywistych prób rozwoju strategii ewaluacyjnych z drugiej połowy lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku wykorzystywała niekłamane, skuteczne i inspirujące walory demokratyzacji i uspołecznienia praktyki zarządczej, planistycznej i wykonawczej, jakie tkwią w procesie ewaluacyjnym. Badania ewaluacyjne stać się miały wsparciem zmian społecznych i ustrojowych idących w kierunku:

- **demokratyzacji kultury organizacyjnej** polskich instytucji, szkół i życia publicznego,
- **otwarcia dyskursu** społecznego na procesy uspołecznienia i partycypacji,
- **animacji potencjałów** społecznych środowisk lokalnych i wspólnot pracowniczych,
- **kooperacji międzynarodowej** organizacji uczących się i zorientowanych na rozwój,
- **wspierania myślenia** i wzorców „refleksyjności instytucjonalnej” zorientowanych na dialog i pokonywanie postsowieckiej mentalności w szeroko rozumianej kulturze pracy i stosunkach pracowniczych,
- **przywracanie twórczych walorów komunikacji** jako praktyki interakcyjnej na wszystkich poziomach zarządzania.

Wszystkie te motywy stanowiły jednocześnie świadomie podkreślaną wartość badań ewaluacyjnych traktowanych jako w istocie coś więcej niż tylko instrumentarium diagnostyczne, ale w równej mierze ważną praktykę badań stosowanych o wyraźnym sposobie zaangażowania (Korporowicz, 2011). Z tej perspektywy stanowią one mialy rodzaj realnego czynnika w dynamice procesu społecznego ukierunkowanego na poszukiwanie i aktywizowanie przeobrażeń rozwojowych ewaluowanych przedsięwzięć. Kwestie metodologii stanowiły jedynie integralny element czegoś znacznie bardziej integralnego, angażującego, co wymaga przygotowania i refleksji z poziomu antropologii społecznej i niesie ze sobą wyraźne przesłanie kulturotwórcze, oddziałujące na system postaw i moralności społecznej (Simons, 2009). Ewaluacja w takich swoich funkcjach traktowana była jako dobro społeczne, bo działać miała właśnie na rzecz wspólnego dobra, a więc czegoś więcej niż partykularnego interesu organizacji w jej wizji technokratycznej i biznesowej.

Istniało i w dalszym ciągu istnieje wiele motywów takiego modelu ewaluacji, a więc także uspołecznienia długiego i wieloetapowego procesu ewaluacyjnego, który na każdym etapie ma charakter partycypacyjny i korzysta z przewagi interaktywnego nad biurokratycznym systemem zarządzania, szczególnie w organizacjach społecznie otwartych i publicznych. Motywy te to:

- **redukcja obaw i ryzyka** związanego z procedurami ewaluacyjnymi i udostępnieniem danych,
- **unikanie marginalizacji** konkretnych grup i punktów widzenia w procesie pozyskiwania i zarządzania danymi,
- **zwiększanie możliwości** użycia rezultatów ewaluacji poprzez różne podmioty procesu ewaluacyjnego,

- **wzajemna edukacja** aktorów sceny ewaluacyjnej,
- **ujawnianie potencjałów** społecznych konkretnych grup i osób,
- **stwarzanie poczucia przyjaznego i otwartego środowiska pracy**,
- **podnoszenie poziomu autorefleksyjności** zaangażowania w realizację celów indywidualnych i zespołowych uczestników ewaluowanych przedsięwzięć.

Niestety wiele z wymienionych wartości ewaluacji zaczęło ulegać systematycznej atrofii na skutek stałego trendu do zamykania kultury organizacyjnej nie tylko wielkich korporacji w okowach coraz mniej demokratycznych praktyk zarządzania, zewnętrznej i wewnętrznej kontroli, biurokratyzacji i formalizacji technik sprawozdawczych objawiających się fetyszyzacją parametryzacji, monitoringu oraz zasad instrumentalnej optymalizacji. Tendencje te stały się faktem nie tylko w specyficznej kulturze zarządzania preferowanej przez Unię Europejską, ale także przez polskie praktyki zarządcze, co ciekawe, w małym stopniu powiązane ze zmianami politycznymi w centralnych instytucjach państwowych. Z wielką niechęcią przyjęto kontrolne modele tzw. ewaluacji zewnętrznej w polskim systemie oświaty, zbiurokratyzowaniu uległy techniki ewaluacji w instytucjach publicznych, a najzupełniej kontrolną parametryzacją zakończyła się praktyka oceny pracy w szkolnictwie wyższym, która jednostronnie zaanektowała pojęcie ewaluacji doprowadzając de facto do jej dewaluacji (Mizerek, 2017).

Nie bez powodu coraz bardziej krytyczne głosy, jakie zaczynają pojawiać się w różnych środowiskach społecznych zainteresowanych przywróceniem właściwych funkcji procesowi ewaluacyjnemu, a także podmiotowości aktorów sceny ewaluacyjnej, nawołują do przywrócenia naczelných idei ewaluacji demokratycznej (Jaskuła,

2018). Wiele jej cech spełniała tzw. ewaluacja czwartej generacji, jaka w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku wyrosła z analogicznego impasu ewaluacji w rozwiniętych krajach Zachodu (Guba E.G., Lincoln Y.S. 1989). Wartości tego typu działań ewaluacyjnych to:

- uspołeczniony projekt,
- dialogiczność/interakcyjność,
- kontekstualność,
- procesualność,
- otwartość/ moderatywność,
- animacyjność/heurystyczność,
- integralność.

Wymienione cechy ewaluacji uspołecznionej podnoszą coraz ważniejszy problem podmiotowości oraz praw kulturowych w strategiach, ale i procedurach ewaluacyjnych. Ewaluacja, która polega jedynie na zestandaryzowanym zbieraniu danych, według z góry ustalonego i z nikim nie konsultowanego projektu, staje się atrapą rzeczywistej wartości zasadniczych jej funkcji. Możliwość animowania uczestnictwa w procesie ewaluacyjnym poprzez udział w projektowaniu ewaluacji, zasadniczych jej pytań, kryteriów, a nawet wskaźników to ważne prawo ewaluowanych w ewaluacji podmiotowej. Istnieje w tej kwestii znane w naukach socjologicznych prawo, które mówi o tym, że im więcej partycypacji, tym mniej alienacji (Korporowicz, 2015). Doskonale opisuje ono rzeczywiste zaangażowanie w proces, który niestety nie istnieje w przypadku ewaluacji rytualnej, a więc takiej, w której zarówno konceptualizacja, jak i projektowanie ważnych jej elementów dokonywane jest w zamkniętych gronach, a cały dalszy przebieg staje się rodzajem

wymuszonego konformizmu obojętnych i przedmiotowo traktowanych uczestników.

Ze wszystkich tych względów istnieje pilna potrzeba rewitalizacji i ponownej promocji wartości ewaluacji rozwojowej, uspołecznienia i demokratyzacji sposobu jej rozumienia i praktykowania ze względu na lepiej rozumiane powiązania z prawe do podmiotowego traktowania ewaluowanych zgodnie z zasadami respektowania norm etyki społecznej. Ich udział w procesie nie powinien ograniczać się do udziału w konceptualizacji, ale także w prawie do autoryzowania, a przynajmniej własnej interpretacji wrażliwych interpretacji, obrazu ich osób oraz działań, co nie zaprzecza w niczym prawa ewaluatorów do własnych konkluzji i rekomendacji. Wydłuża to niewątpliwie cały ciąg działań, daje jednak wzajemne poczucie bezpieczeństwa i co najważniejsze, unika przekłamań, manipulacji, w tym poważnych form wyobcowania oraz instrumentalizacji całego zamysłu na wartościowanie, a nie tylko sprawozdanie czy opis konkretnych przedsięwzięć. Warto więc wymienić kilka ważnych celów, jakie kierują strategią i taktyką zabiegów uspołecznienia poszczególnych etapów procesu ewaluacyjnego. Są to:

- **Redukcja arbitralności** w procesie planowania i projektowania celów, pytań i kryteriów ewaluacji.
- **Uwzględnienie oczekiwań** uczestników i zainteresowanych wynikami ewaluacji.
- **Stymulowanie uczenia się**, refleksyjności i dialogu uczestników procesu.
- **Przełamanie** rutynowych form komunikacji.
- **Ujawnienie potrzeb** informacyjnych i kompetencyjnych uczestników.

- **Działanie na rzecz rozwoju** i zmiany standardów dotychczasowego działania.

W dobie nasilenia zunifikowanych, parametrycznych i parakontrolnych praktyk ewaluacyjnych trudno obronić, a jeszcze bardziej propagować i wdrażać partycypacyjne i dialogiczne formy ewaluacji. Łatwiej projektować je dla działań w skali mikro i mezo, trudniej w działaniach realizowanych w bardzo różnych, czasami międzynarodowych środowiskach dużych organizacji. Zważywszy na unikalny i mało porównywalny kontekst projektów podejmowanych lokalnie, a nawet w realiach niewielkich przedsięwzięć edukacyjnych, samorządowych lub terapeutycznych, wykorzystanie interakcyjnych i refleksyjnych możliwości działań ewaluacyjnych o znaczącym poziomie uspołecznienia zasługuje na systemowe wsparcie w obszarze współczesnej kultury ewaluacyjnej.

Aksjologia piątej generacji

Jeśli uspołecznienie ewaluacji odzwierciedlać ma integralny i angażujący walor procesu ewaluacyjnego wkomponowanego w rozwojowe dynamizmy ewaluowanych działań, to koniecznie zauważyć należy, że cechy ewaluacji demokratycznej czwartej generacji lat osiemdziesiątych nie funkcjonowały jeszcze w warunkach rozwiniętego społeczeństwa informacyjnego. Zmieniły się więc nie tylko ewaluowane projekty, które utworzyły nowe środowisko przestrzeni informacyjnej, ale zmieniła się także właściwa im charakterystyka relacji międzyludzkich, międzykulturowych i międzyorganizacyjnych, a tym samym musi zmienić się wiele cech ewaluacji. Tę nową strategię rozwoju ewaluacji czwartej generacji w środowisku informacyjnym społeczeństwa sieci warto określić piątą generacją, która z pewnością staje się już faktem. Charakteryzuje ją kilka ważnych cech, jak:

- redefinicja zasobów społecznych – kapitału ludzkiego, potencjału pracy, kompetencji informacyjnych, kulturowych i edukacyjnych, które realizują się w nowej przestrzeni informacyjnej wymagającej od ewaluatorów opanowania równie nowych zasad projektowania i realizacji badań,
- działanie na rzecz synergetycznego charakteru wiedzy, umiejętności i postaw w środowisku wysoce konceptualnym,
- wzrost znaczenia poziomych struktur komunikowania i działania, zasadniczo w sieci, która sprzyja „spłaszczeniu” kominów hierarchii społecznych i menedżerskich, ale która wyznacza nowe bariery udziału,
- refleksyjność instytucjonalna poparta wysokim poziomem analityczności sposobów podejmowania decyzji,
- wysoki poziom medializacji relacji podmiotów ewaluacyjnych, które istnieją często wyłącznie „poprzez” oraz „w” środowisku wirtualnym,
- płynność granicy pomiędzy zdarzeniami realnymi, wirtualnymi oraz ich medialnym wizerunkiem, co utrudnia definiowanie granic realizowanych projektów.

Piąta generacja ewaluacji wyznacza wiele nowych wartości zarówno w sposobie pojmowania i ustalania celów procesu ewaluacyjnego, następnie sposobu jego realizacji, włączając w to zarówno nowe metody, ale także płaszczyzny komunikowania i interakcji jego uczestników, a na koniec sposoby wykorzystania badań i procesu ewaluacyjnego. Nowe sposoby dostępności danych i osób w znacznej mierze poszerzają możliwości projektu ewaluacyjnego, ale z drugiej strony niosą także konkretne zagrożenia właściwe dla rzeczywistości wirtualnej i hybrydalnej. Poważnym problemem staje się zapośredniczenie sposobów komunikowania, weryfiko-

walność prawdziwości zbieranych danych, możliwość manipulowania relacjami pomiędzy uczestnikami procesu, w konsekwencji wybór właściwych

W nowych warunkach przestrzeni informacyjnej zmienia się także charakterystyka kultury ewaluacyjnej. Po pierwsze znacznie bardziej zdajemy sobie sprawę z samego faktu jej istnienia. Jest to konsekwencja spotkania, ale także zderzenia w poszerzonej przestrzeni komunikowania odmiennych wzorców wartościowania, które ukazują swoje znaczenie w sytuacji porównywania zarówno strategii, metodologii, jak i efektów badań ewaluacyjnych realizowanych w różnych częściach świata, w organizacjach zlokalizowanych w odmiennych środowiskach kulturowych. Obserwacja ta prowadzi do bardzo fundamentalnej konkluzji o potrzebie rozwoju ewaluacji międzykulturowej, niezbędnej w ewaluacji projektów realizowanych w skali międzynarodowej. Powstają wówczas trudno rozwiązywalne dylematy związane z pytaniem, na ile wskazane są praktyki standaryzacji lub też uznania unikalnego charakteru kryteriów ewaluacyjnych w konkretnym środowisku kulturowym tworząc enklawy w perspektywie nowej przestrzeni ewaluacji. Powstaje przy tym dodatkowa kwestia tzw. informatycznej aneksji, a nawet wymuszeń, jakie dokonują się w sferze metodyki badań stosujących możliwości, jakie dają współczesne technologie informacyjne. Piąta generacja ewaluacji staje się więc z jednej strony interesującą perspektywą rozwoju oraz zastosowań ewaluacji w globalnej perspektywie działań, z drugiej strony, paradoksalnie prowadzi do uwrażliwienia na aksjologiczne uwarunkowania środowiskowo zakorzenionych kultur ewaluacyjnych.

Zakończenie

Gdyby ewaluację zdefiniować jako uspołeczniony i metodyczny proces wartościowania celowych i zorientowanych ludzkich działań zgodnie z przyjętymi kryteriami w celu lepszego rozumienia, doskonalenia i refleksyjnego stosunku do ich przebiegu oraz wytworów, to świadomość leżących u jej podstaw wartości, stanowi o jej społecznej odpowiedzialności. Wszelkie formy i kierunki rozwoju działań ewaluacyjnych, bez tej metaperspektywy prowadzić mogą do jej alienacji, rytualnych form mistyfikujących jej racjonalność lub instrumentalny charakter w konkretnych stosunkach władzy. Najczęściej jest to władza technokratyczna, która zawsze jednak wkomponowana jest w polityczną grę interesów i ideologii, często ponad głowami zwykłych ludzi, organizacji i celowo podejmowanych przedsięwzięć. Z tego powodu Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne od samego początku swego istnienia kładzie nacisk na możliwie pogłębioną analizę, ale także świadomość aksjologicznych aspektów już nie tylko badań, ale szerzej pojętych działań ewaluacyjnych jako ważnego czynnika ich społecznej legitymizacji, rozwoju oraz ochrony przed nadużyciem.

Bibliografia

- Cullingford, C. (1997) (ed.). *Assessment versus Evaluation*. Cassell.
- Greene, J. C. (2003). *Understanding social programs through evaluation*, w: N.K. Denzin,
- Y.S. Lincoln (red.). *Collecting and Interpreting Qualitative Materials*. Oaks–London: Sage Publications, Thousand.
- Guba, E.G., Lincoln Y.S. (1989). *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park – London – New Delhi: Sage Publications.

- Jaskuła, S. (2018). Ewaluacja społeczna w edukacji. Kraków: Wydawnictwo „Impuls”.
- Korporowicz, L. (2011). Zmienne losy polskiej ewaluacji. Pomiedzy nadzieją, animacją i konfuzją. [w:] B. Niemierko, M.K. Szmigiel (red.). Ewaluacja w edukacji: koncepcje, metody, perspektywy. Kraków: PTDE.
- Korporowicz, L. (2015). Ewaluacja jako komunikacja, w: „Kwartalnik Pedagogiczny”. Nr.4(238), s. 39-55.
- Mizerek, H., (2017). Ewaluacja edukacyjna. Interdyskursywne dialogi i konfrontacje. Kraków: Impuls.
- Patton, M. Q. (1981). Creative Evaluation. Beverly Hills: Sage Publ.
- Simons, H. (2009). Case Study Research in Practice. London: Sage Publication.